

Muistio nuorisoväkivallasta. Nuorisotyö ja polarisaatio-oletus

Muistio on tehty Opetusministeriön nuorisoyksikön Nuorisotutkimusverkostolle antamana toimeksiantona.

Muistion tekijä:

Tapio Kuure
Tutkija, Nuorisotutkimusverkosto
Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos

3. lokakuuta 2001

1. Johdanto

Tämän muistion taustalla ovat nuorten tekemät poikkeuksellisen raa`at väkivalta- ja henkirikokset, jotka ovat yksittäisinä tapauksina herättäneet laajaa keskustelua ja huolta muutaman viime vuoden aikana. Kyseessä ei ole ainoastaan suomalainen keskustelu vaan laajempi länsimaista yhteiskuntaa koskettava ilmiö.

Julkisesta keskustelusta voidaan nostaa esiin muutama keskeinen tapa lähestyä ongelmaa. Ensimmäisenä voidaan pitää tilastollisiin aikasarjoihin perustuvaa lähestymistapaa, joissa päädytään tyynteleviin tuloksiin siitä, että tilastot eivät osoita nuorten väkivaltarikollisuuden hälyttävää nousua. Toisen lähestymistavan mukaan yksittäiset tapaukset saavat mediassa kohtuuttoman suuren huomion, koska väkivalta ja rikollisuus yleensä myyvät erityisesti iltapäivälehtiä. Mediakohua saattelevat huolestunut puhe nuorista yleensä ja konservatiivinen reaktio tyyliin ”laki ja järjestys”, jotka puolestaan itseään kriittisinä pitävät tutkijat kuittaavat moraalisen paniikkina. Media voidaan nähdä myös myönteisesti raakuuksien ensimmäisenä käsittelijänä, jonka avulla nykyihminen voi työstää kollektiivisena kokemuksena tekojen aiheuttamaa pelkoa, inhoa ja voimatonta vihaa. Kolmas lähestymistapa nousee kentältä poliisien arkisesta työstä, jossa väkivalta kohdataan. Poliisin kokemuksen mukaan väkivaltaiset teot ovat raaistuneet. Tälle kritiikkinä voidaan esittää viittauksia historiaan kuten Härmän häijyihin – silloin oltiin vielä raaempia - tai todetaan tekojen raakuusasteen mittaamisen vaikeus. Neljänneksi voidaan yrittää vastata kysymykseen miksi nuoret tekevät tällaisia tekoja, jolloin vastausta haetaan käyttäytymistieteiden ja sosiologian viitekehyksistä. Selitystä on haettu perheen sisäisen väkivallan siirtymisestä vanhemmilta lapsille, yleisestä syrjäytymiskehityksestä, muuttoliikkeen aiheuttamasta juurettomuuden tunteesta, väkivaltaviihteen tarjoamista malleista ja todellisuuden ja virtuaalitodellisuuden välisen rajan hämärtymisestä. Tietokonepelit ovat tässä keskustelussa saaneet vastustajansa ja puoltajansa.

Kaikki yllämainitut lähestymistavat tuovat oman tärkeän osuutensa keskusteluun ja tällä hetkellä ne ovat meidän tapamme käsitellä käsittämättöminä pitämiämme raakuuksia. Tämä pätee erityisesti tähän aikaan, joka korostaa ihmisen elämänhallintaa, kykyä itsenäiseen ajatteluun ja itsearviointiin eli aikaan, jota on määritelty refleksiiviseksi moderniteetiksi. Summittainen raakuus hyökkää kaikkia refleksiivisyyden määreitä vastaan.

Tämän muistion tavoitteena on vastata kysymykseen, onko nykyisessä nuorten väkivaltarikollisuudessa jotakin uutta. Muistion lähtökohtana on keskustelu nuorison koko rikoskäyttäytymisen polarisaatiosta, jonka mukaan nuoriso on jakautumassa kahteen osaan, joista suureneva osa on yhä kiltimpää, normitietoisempää ja tulevaisuuttaan rakentavaa ja yhä pienempi osa entistä moniongelmaisempää, väkivallassaan raaempaa ja rikoksissaan yksioikoisempää. Polarisaatioteesin on näkyvimmin Suomessa esittänyt Janne Kivivuori tutkimuksessaan ”Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995 - 1998” (Kivivuori 1999, 21 - 22). Empiiristä tarkennusta teesi on saanut Henrik Eloheimon ja Matti Grönroosin tutkimuksessa ”Miten nuorisorikollisuus on muuttunut Turussa 1992 - 2001?” (Eloheimo & Grönroos 2001).

Teen muistion alussa lyhyen katsauksen keskusteluun nuorista lainrikkojista, esitän sen jälkeen yhteenvedon viimeaikaisesta alan tilastollisesta ja muusta kvantitatiivisesta tutkimuksesta sekä analysoin kahta nuorten tekemää henkirikosta viime vuosilta. Tutkimuskysymyksiäni ovat :

1. Missä määrin tutkimustuloksista on luettavissa yleisesti puhuttu polarisaatioilmiö, jonka mukaan nuorten rikollisuus on entistä pienemmän osan tekemää rikollisuutta, joka on yksioikoisempaa ja väkivalta raaempaa.
2. Onko tapaustutkimusten kautta löydettävissä jotakin yhteistä nimittäjää äärimmäisen väkivaltaisten tekojen takana?
3. Millaiset tapahtumaketjut johtivat väkivaltaiseen tekoon? Näkikö kukaan prosessin etenevästä ja jos näki, pyrittiinkö siihen puuttumaan?
4. Oliko sosiaalityön koneisto aikaisemmin tunnistanut tekijät riskiryhmänä, jos oli, miten heidän kanssaan oli työskennelty?

2. Nuoret lainrikkojat: taustaa keskustelulle

”Nuoret lainrikkojat” on Suomessa 1950-luvulta lähtien vakiintunut termi määritellä nuoria rikosentekijöitä ja se viittaa ”pahantapaisiin lapsiin ja nuoriin” kohdistuvaan erityiseen rikoslain osaan (vrt. Anttila 1952; Pösö 1993). Lasten ja nuorten tekemiä rikoksia ja niistä aiheutuvia rangaistuksia on käsitelty kahden teeman sisällä eli *toisaalta on pohdittu lasten syyntakeisuutta ja toisaalta nuoruutta rangaistusten lieventämisen perusteena*. Molemmissa tapauksissa on pyritty määrittelemään lapsuuden ja nuoruuden ikärajoja verrattuna aikuisuuteen ja täyteen syyntakeellisuuteen. Problemaattikka on yleisten säännösten osalta niin vanha kuin kirjoitettua lakia tunnetaan lähtien Muhammedin laista ja päätyen kreikkalaisen, roomalaisen ja germaanisen lainsäädännön kautta nykyiseen lainsäädäntöön (Anttila 1952, 32-33; Harrikari 1999). Klassisessa rikosoikeudessa kysymys muotoiltiin 1800-luvulla rikosentekijän vapaana tahtona, jota lapsella ei oletettu olevan (Pajuja 1995, 48-52, 62-65). Kaukaa ihmiskunnan historiasta periytyneitä keskustelua lasten ja nuorten rikosentekijöiden syyntakeellisuudesta käydään meidän päivinäme väkivaltaviihteen teeman sisällä eli johdattaako väkivaltaviihde syyntakeettomat lapset hirmutekoihin vai toimiiko viihde ainoastaan näiden tekojen mentaaliharjoitteluna?

Historiallisesti tärkeä ero määriteltäessä nuorten lainrikkojien tekoja on paikallistettavissa 1800-luvun lopun keskusteluun. Tuolloin anglosaksisessa maailmassa omaksuttiin oikeusmalli, jossa pahantapaisuuden määrittely kohdistuu lapsen tekoon ja lapsi identifioidaan syyllisenä (ns. chicagon malli). Skandinaavisessa huoltomallissa – jonka Suomikin on omaksunut – lapsi nähdään enemmänkin onnettomien olosuhteiden uhrina ja tekoa arvioidaan suhteessa teon taustoihin (Pösö 1993, 39-48). Erottelu on tärkeä, koska se ohjaa sekä teon määrittelyä, teon syiden määrittelyä ja tekijään kohdistuvia toimenpiteitä. Huoltomalli ei korosta rikosta yhteiskuntapoliittisena ongelmana vaan siinä ongelma nähdään luonteeltaan sosiaalipoliittisena. Lasten ja nuorten osalta kyseessä on pa-

hoinvointi, jonka yhtenä oireena rikollinen teko on. Rikollisuutta ei tästä näkökulmasta ratkaista juurikaan rangaistuksilla vaan kokonaisvaltaisemmilla yhteiskuntapoliittisilla toimenpiteillä eli parasta ennaltaehkäisevää kriminaalipoliittikkaa on hyvä sosiaalipoliittikka. Kuitenkin, hyväkään sosiaalipoliittikka ei riitä, kun kysymyksessä on suomalaisen väkivaltarikollisuuden omat piirteet: samaan aikaan kun köyhien osuus laski joidenkin mittareiden mukaan 13%:sta 3%:iin 1960 –luvulta 1980 –luvulle, törkeät väkivaltarikokset lisääntyivät yli 50%,. Köyhyys ei automaattisesti tuota väkivaltarikollisuutta, eikä taloudellinen kasvu sitä poista - ei edes kasvun tuoma tuloerojen kaventu- minen. Vielä 1990-luvun alussa Suomessa yhdistyivät suhteellisen pienet tuloerot ja Euroopan huippuluokkaa olevat väkivaltaluvut (Pajuoja 1990, 76-77).

Yllä esitetyn huoltomallin voi tulkita Suomessa yhdistyneen ns. uusklassiseen rangaistusajatteluun, jossa ehdottomia rangaistuksia ja vankilaa ei nähdä kasvattavana vaan pikemminkin vahingoittavana laitoksena ja jossa vankilarangaistuksen sisällön keskeisenä tavoitteena on rikoksesta aiheutuneiden haittojen minimoiminen sekä uhrin, tekijän että yhteiskunnan kannalta. Tuloksena Suomessa on ollut kansainvälisesti katsoen maailman alhaisimpiin kuuluvat vankiluvut suhteessa asukaslukuun (Home Office, 1999). Heti perään on kuitenkin todettava, että vankiluvut eivät kerro sinällään mitään rikosten määrästä. Suomen 1950-luvun jälkeistä lähihistoriaa kuvaa rikosten määrän nousu samalla kun vankiluvut ovat alentuneet eli niiden välillä vallitsee negatiivinen korrelaatio (Lappi-Seppälä 1998, 25).

Vankilukua on kyetty laskemaan eniten lainsäädännöllä, joka on liittynyt alkoholinkäytön rangaistavuuteen ja liikenne rikoksiin. Sen lisäksi keskeisenä ovat olleet lapsiin ja nuoriin lainrikkojiin suuntautuvat toimenpiteet, joista tärkeimpinä ovat olleet lastensuojelu ja nuorten lainrikkojiin liittyvä erityislainsäädäntö. Erityisesti 1990-luvun alun lainsäädäntö, joka laajensi syyttämättä jättämisen ja tuomitsematta jättämisen perusteita sekä tiukensi ehdottomien tuomioiden antamisen perusteita on tuottanut tuloksen, jossa alle 20-vuotiaita vankeja oli vuosikymmenen lopulla n. 50 kokonaisvankiluvun ollessa alimmillaan n. 2500 vankia.

Nuoria lainrikkojia käsittelevä erottelukoneisto oli 1990-luvulle tultaessa niin sensitiivinen ja kohdeherkkä, että sen avulla pystyttiin erottelemaan murrosikäiset satunnaiset rikoksenteikijät pikku hiljaa urautuvista ja rikolliseen elämäntapaan suuntautuvista lainrikkojista. Esimerkiksi Tampereen käräjäoikeuden päätökset nuorten rikoksenteikijöiden (15-17 –vuotiaat) osalta vuosina 1990-1995 osoittivat tuomioiden määrän laskeneen lähes 50% samalla kun tuomiot kasautuivat yhä pienempään osaan ikäluokkaa. Oikeussaliin ei tuotu juurikaan enää aikaisemmin tyypillistä 2-3 samanikäisen poikaryhmän yksittäistä hairahdusta (Kuure 1997). Sama kasautumiskehitys oli jo aikaisemmin havaittu analysoitaessa 1980-luvun rikollisuutta (Laitinen 1992). Analysoitaessa rikosuralla tai rangaistusuralla pidemmälle ehtineitä monikertaisia rikoksenuusijoita, voidaan havaita että suomalainen erottelukoneisto on tuottanut tilanteen, jossa tuomioistuin käsittelee yhä enemmän yhä pienemmän ryhmän tekemiä tekoja (Kääriäinen 1998).

Tekojen ja tuomioiden kasautuminen yhä pienemmälle tekijämäärälle on asian toinen puoli ja siihen on kiinnitetty huomiota ainakin viimeisen kymmenen vuoden aikaisessa kriminaalipoliittisessa keskustelussa. Uudempana, tai ainakin vast ikään havaittuna kehityssuuntana voidaan pitää polarisaatiokehitystä. Kyseessä ei olisi siis pelkkä kasaantuminen vaan prosessiin liittyvä päinvastainen kehityssuunta, jonka mukaan yhä suurempi osa nuorisosta pidättyy normien rikkomisista. Polarisaatiokehityksen syitä voidaan tulkita eri tavoin. Kyseessä voi olla nuorten rikollisuutta koskevien asenteiden tiukkeneminen. Rikollista tekoa ymmärretään ja hyväksytään vähemmän, mikä johtaa oman rikollisen toiminnan vähenemiseen ja tätä kautta rikollisuuden vastaiseen asenteeseen. Asenteiden takaa on kuitenkin löydettävä arvot. Arvojen tasolla kyseessä voi olla nuoren oma tietoinen ratkaisu välttää ylisuuria riskejä, hallita näin omaa tulevaisuuttaan ja pärjätä kiristyvässä kilpailussa (vrt.

Kivivuori 1999, 21-23). Viime vuosien nuorisobarometrien tulokset tukevat käsitystä nuorison normitietoisuudesta ja tulevaisuudenuskosta (esim. Saarela 2000 ja 2001). Yleisellä sosiologisella ja teoreettisella tasolla kehityskulku vastaa oletusta ”refleksiivisyysluusereista” ja ”refleksiivisyysvoittajista”. Itse arviointiin ja riskien arviointiin kykenevä moderni ihminen pyrkii hallitsemaan elämänsä minimoimalla ylisuuret riskit. Myös uusi rikoslaki korostaa käyttäytymisen kontrollikykyä, ei enää pelkkää vapaata tahtoa (Pajujoja 1995, 220). Liian suurten riskien ottaminen viittaa käyttäytymisen hallitsemattomuuteen, kontrollikyvyn puuttumiseen tai lyhyeen aikahorisonttiin. Erityisesti nuorella henkirikoksen tekijällä tulevaisuuden aika-horisontin voi olettaa lyhyeksi (Laine 2000, 260). Oletetulla nuorella ”refleksiivisyysvoittajalla” aikaperspektiivi on sen sijaan kehittynyt ja toimii riskejä hallitsevana tekijänä – tämän tyyppin voisi olettaa tekevän rikoksensa niin sanotusti varman päälle.

Yleinen sosiologinen teoria ei käy argumentista selitettäessä arkipäivän yksittäisiä ilmiöitä, mutta teorian pohjalta voidaan asettaa edellä esitetyn tapaan oletuksia ja kysymyksiä, jotka vievät itse analyysia eteenpäin.

3. Nuoret lainrikkajat: tilastollinen ja määrällinen tarkastelu

Nuorisoriikollisuudella tarkoitetaan yleensä alle 21-vuotiaiden tekemiä rikoksia. Suomessa rikosoikeudellisen vastuun alaikäraja on 15 vuotta, missä se on pysynyt hyvin pitkään. Alle 15 -vuotiaiden teot jäävät rikosoikeudellisesti rankaisematta, mutta he ovat kuitenkin velvollisia teoista aiheutuneisiin vahingonkorvauksiin. Lastensuojelulaissa lapsena pidetään alle 18-vuotiaasta henkilöä ja nuorena alle 21 -vuotiaasta henkilöä. Alle 18-vuotiaan tekemien rikosten esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä ovat sen perusteella sosiaaliviranomaiset yleensä mukana (Kivivuori 2000, 109). Nuorten erikoisasemaan lainsäädännössä sekä seuraamusjärjestelmässä viitataan tässä yhteydessä tuoreisiin katsauksiin (Lappi-Seppälä 2000; Takala 2000).

Poliisitilastojen mukaan suomalaisten rikosaktiivisin elämänvaihe on 15-20 -vuotiaana (Kivivuori 2000, 111). Sekä 15 -17 -vuotiaiden että 18 - 20 -vuotiaiden **rikoslakirikoksiin syylliseksi epäiltyjen** määrä kasvoi 1980-luvulla. Ikäryhmässä 15 -17 -vuotiaat epäiltyjen määrä lähti 1990-luvun puolessa välissä lyhyeen laskuun ja uudestaan nousuun vuosikymmenen lopulla. Sen sijaan 18 - 20 -vuotiaiden osalta nouseva trendi alkaa 1990-luvun alussa. Alle 15 -vuotiaiden tekemien lainvastaisen tekojen määrä oli 1980-luvun loppuun asti suhteellisen tasainen lähtien sitten laskuun ja on sen jälkeen pysynyt 1990-luvun lopulle samalla tasolla. On huomattava, että tilastot perustuvat selvitettyihin rikoksiin, eikä rikosentekijöiden määrään, jolloin vaihtelut määrissä voivat johtua pienemmän tekijämäärän aktiivisuuden lisääntymisestä. Edelleen terminologisesti on hyvä havaita, että tilastot koskevat syylliseksi epäiltyjä eikä tuomittuja. Tuomioistuinkäsittely ja tuomioiden rekisteröinti vie oman aikansa, minkä vuoksi tuoreimmat katsaukset rikollisuustilanteesta perustuvat epäiltyjen määriin.¹

Rikostyyppien osalta viimeisen 20 vuoden kehityksessä on havaittavissa selvää muutosta. Varkausrikosten määrä lisääntyi 15 -17 ja 18 - 20 -vuotiaiden ikäryhmissä koko 1980-luvun kääntyäkseen laskuun erityisesti 15-17 -vuotiaiden osalta 1990-luvulla. Kehitys alle 15-vuotiaiden ikäryhmässä

¹ Poliisin tilastot osoittavat siis tietystä rikoksesta epäiltyjen määrää. Oikeusprosessin aikana rikollinen teko muotoiluun kuitenkin juridiselle kielelle ja määritellään uudelleen. On mielenkiintoista havaita, että mielentilatutkimuksen päädyttyä ymmärrystä vailla tehtyyn henkirikokseen, tuomioistuimien päätty samankaltaiseen lopputulokseen eli tulkinnalle ei ole juurikaan pelivaraa. Muissa rikoksissa tällainen pelivara on aina olemassa ja sitä käytetään eli Mark Twainia mukaillen: ”Ottakaamme ensin selville tosiasiat ennen kuin alamme vääristellä niitä”. Così fan tutti (kaikkihan me sitä teemme) on klassinen ilmaisu yleisinhimilliselle piirteelle rikkoa normia ja käsitellä normin rikkomista.

on samantyyppinen. Sen sijaan pahoinpitelyrikosten määrä 15-17 ja 18-20 –vuotiaiden ikäryhmissä kasvoi ensi tasaisesti koko 1980-luvun kääntyäkseen selvään nousuun molempien ryhmien osalta vuosikymmenen puolessa välissä (Kivivuori 2000, 112).

Tilastoitu varkausrikollisuus on 15 -17- vuotiaiden ikäryhmässä puolittunut 1990-luvun alun huippulukemista eli 80 epäillystä 40 epäiltyyn 1000 samanikäistä kohden. Samalla pahoinpitelyrikosten määrä 1,6 -kertaistui suhteutettuna ikäluokan kokoon (Kivivuori 2000, 111-113). Kivivuoren tulkinnan mukaan ”kehitys voi heijastaa muun muassa sosiaalisen kontrollin painopisteen siirtymistä omaisuusrikoksista väkivaltaan” ja edelleen, viitaten aikaisempaan tutkimukseensa, on oletettava että yhä pienenevä ryhmä tekee väkivaltaisia tekoja entistä enemmän. Tulkinta perustuu nuorten rikoskäyttäytymistä selvittävään kyselytutkimukseen, jossa nuorilta peruskoulun 9-luokkalaisilta on kysytty heidän lainvastaisista teoistaan. Kyselyt on toteutettu vuosina 1995, 1996 ja 1998 (Kivivuori 1999). Uusi kyselytutkimus näyttäisi viittaavan lisäksi laajemman väkivaltakulttuurin kehittymiseen eli polarisaatiokehitystä moniulotteisempaan kehitykseen. Turun nuorisoriikollisuuden muutosta vuosina 1992 - 2001 tarkastelevassa kyselytutkimuksessa yläasteen oppilaista ilmoitti olleensa tappelussa julkisella paikalla vuonna 1992 18,6% kun vastaava luku vuonna 2001 oli 24,1%. Samalla teräseen kanto mukana kaupungilla oli lisääntynyt 19,6%:sta 33,6 %:iin (Elonheimo ja Grönroos 2001). Myös tässä tutkimuksessa osoitettiin varkausrikollisuuden lievää laskua, poikkeuksena kuitenkin kotoa varastaminen, jossa tekojen määrä oli lisääntynyt. Nuorten vahingon- tekojen syyllisiksi epäiltyjen määrä on lisääntynyt koko maassa suhteellisen tasaisesti viimeisen 20 vuoden aikana 15 -17 ja 18-20 -vuotiaiden ikäryhmissä.

Nuorten rikokset liittyvät yleensä vapaa-ajan viettoon, alkoholiin ja ikärajoja koskeviin säännöksiin, autovarkauksiin ja vahingontekoihin. Suunnitelmallisuutta vaativiin tekoihin nuoret syyllistyvät harvemmin.

4. Nuorten väkivaltarikollisuus

Väkivaltarikollisuus jaetaan tavallisesti pahoinpitelyrikoksiin ja henkirikoksiin. Henkirikokset on määritelty rikostilastoissa useilla nimikkeillä, joista tärkeimmät ovat murha, tappo ja murhan ja tapon yritys. Alan terminologiassa käytetään muotoiluja täytetyt henkirikokset ja henkirikoksen yritykset. Tärkeimmät pahoinpitelyrikokset on määritelty nimikkeillä törkeä pahoinpitely, pahoinpitely ja lievä pahoinpitely ja tappelu, joista viimeksi mainitun merkitys on tilastollisesti vähäinen. Henkirikostilastojen tulkinnan kannalta on tärkeä havaita, että tapon yritys tuomitaan henkirikoksena. Törkeän pahoinpitelyn ja tapon yrityksen välinen ero perustuu tuomioistuimen tulkintaan teosta. Samoin on tärkeä huomata, että kuolemantuottamusta ei tuomita henkirikoksena, vaikka teon tuloksena on ihmishengen menetys. Henkirikostilastojen tulkinnassa on otettava huomioon suhteellisen suuret vuosittaiset vaihtelut. Tämän vuoksi tarkasteluvälit on hyvä laajentaa 5 tai 10 vuoteen.

Vuonna 1999 tilastoitiin Suomessa kaikkiaan 37 murhaa, 105 tappoa (yhteensä 142) ja 294 murhan tai tapon yritystä. Viime vuosikymmenten keskiarvot osoittavat nousua: 1970-luvulla tehtiin keskimäärin 110,4 murhaa ja tappoa, 1980-luvulla 117,9 ja 1990-luvulla 141,9. (Aromaa 2000, 11).

Tilastot kaikista poliisin tietoon tulleista pahoinpitelyistä osoittavat pahoinpitelyiden asteessa muutoksia. Lieviä pahoinpitelyjä kirjattiin vuonna 1990 2534 ja vuonna 1999 6990, pahoinpitelyjä kirjattiin vuonna 1990 15756 ja vuonna 1999 17428. Molemmissa pahoinpitelyn asteissa oli havaittavissa siis selvä nousu. Sen sijaan törkeiksi pahoinpitelyiksi kirjattiin vuonna 1990 2358 tekoa ja vuonna 1999 selvästi vähemmän eli 1805 tekoa (Aromaa 2000, 15). Taustalla on lievien pahoinpitelyjen osalta vuoden 1995 lakimuutos, jossa lievempiä tekoja alettiin määritellä rangaistaviksi.

Lisäksi intiimi, parisuhde- ja perheväkivalta alkoi tulla paremmin tilastoissa esiin lainmuutoksen seurauksena.

Nuorten pahoinpitelyrikollisuudessa on kahtena viime vuosikymmenenä ollut havaittavissa selviä tilastollisia muutoksia. Liitteenä olevista taulukoista ja niiden graafisista esityksistä voidaan havaita, että alle 15 -vuotiaiden törkeitä pahoinpitelyjä lukuun ottamatta 1990-luvun jälkimmäinen puolisko näyttää kaikkien ryhmien ja kaikkien pahoinpitelyasteiden osalta nousevaa trendiä. Kuva tarkentuu liitteessä olevista vuosittaisista aikasarjoista vuosilta 1980 - 2000. Lukuja tulkittaessa on hyvää pitää mielessä rikostilastoihin liittyvät varaukset, eli lukujen vaihteluihin vaikuttavat piilorikollisuuden määrä, ilmoittamisaltiuteen liittyvät kysymykset ja lainsäädännön muutokset. Edellä esitetty lievään pahoinpitelyyn liittyvä lakimuutos vuodelta 1995 ja kontrollitoimien tiukkenemisen voi tulkita näkyvän lievien pahoinpitelyjen huomattavana tilastollisena nousuna kaikissa tarkasteltavissa ikäryhmissä (ks. Aromaa 2000, 14 -15). Pahoinpitelyjen määrä osoittaa kaikissa ikäryhmissä nousua, joka ei selity pelkästään lainsäädännöllisillä muutoksilla. Merkille pantavaa on, että törkeiden pahoinpitelyjen sekä murhan ja tapon yritysten kokonaisvolyymi on selvästi noussut 15 -20 -vuotiaiden ikäryhmissä. Kokonaisvolyymien huomioiminen on tärkeää sikäli, että 90-luvulla tapahtui tekojen luokittelussa siirtymä, jossa osaa aikaisemmin törkeiksi pahoinpitelyiksi luokitelluista teoista alettiin luokitella henkirikoksen yritykseksi (Aromaa 2000, 12).

Nuorten, alle 15-vuotiaiden osuus kaikista pahoinpitelyrikoksiin syyllisistä epäillyistä on pysynyt lähes ennallaan viimeisen kymmenen vuoden aikana eli osuus on 1990-luvun puolen välin jälkeen vakiintunut 2,7-3,0%:n tasolle (pahoinpitely ja ryöstöt). Sen sijaan 15-17 -vuotiaiden osuudet ovat nousseet tasaisesti 1990-luvun puolen välin jälkeen vakiintuen pahoinpitelyjen osalta 10%:n tuntumaan ja ryöstörikosten osalta 16-18 %:iin, poikkeuksena kuitenkin vuoden 1998 hyppäys lähes 25%:iin. Myös 18 - 20 -vuotiaiden osuus kaikista pahoinpitelyistä on ollut lievässä nousussa (11,3%:sta 13,5%:iin) 1990-luvulla. Huomiota kiinnittää myös tässä ryhmässä ryöstöjen osuus eli ryhmän kaikista ryöstöistä on noussut 90-luvun alun 10 - 12%:sta vuosikymmenen lopun 16-18%:iin (Rikollisuustilanne 2000, liitetaulukko 5B). On huomattava että nuorten tekojen suhteellinen osuus on kasvanut samalla kun heidän edustamansa ikäluokka on pienentynyt tai pysynyt ennallaan.

Nuorten väkivaltarikollisuuden tilastollista kasvua 1990-luvun lopulla voidaan kuvata karkeasti tiivistäen seuraavilla kahdella taulukolla.

Taulukko 1: Nuoret pahoinpitelyistä epäillyt vuosina 1995 ja 2000. Tarkastelu ikäryhmittäin.

Lähde: StatFin-tietokanta

Ikä	Taso	Vuosi		Erotus
		1995	2000	
alle 15	lievä pahoinpitely	60	302	+242
	pahoinpitely	460	514	+54
	törkeä pahoinpitely	30	23	-7
15-17 v	lievä pahoinpitely	259	682	+423
	pahoinpitely	1560	1919	+359
	törkeä pahoinpitely	168	184	+16
18-20	lievä pahoinpitely	299	691	+392
	pahoinpitely	1971	2324	+353
	törkeä pahoinpitely	202	246	+44

Vertailu yksittäisten vuosien välillä peittää vuosittaisen vaihtelun, mutta kuten liitetiedoista ilmenee, yllä esitetty taulukko on koko 1990-luvun lopun trendin mukainen. Huomiota kiinnittää alle 15 -vuotiaiden **lievien pahoinpitelyjen** määrän viisinkertaistuminen, 15-17 -vuotiaiden lievien pahoinpitelyjen määrän 2,6 kertaistuminen ja 18-20 -vuotiaiden lievien pahoinpitelyjen määrän 2,3 kertaistuminen. **Pahoinpitelyjen** määrä on noussut 15 -17 -vuotiaiden osalta 23% ja 18-20 -vuotiaiden osalta 18% sekä **törkeiden pahoinpitelyjen** määrä 10% (15-17 -vuotiaat) ja 22% (18-20 -vuotiaat).

Taulukko 2. Murhan ja tapon yrityksiin epäiltyjen nuorten määrä ikäryhmittäin ja viisivuotiskausittain tarkasteltuna 1980-1990.

Lähde: StatFin -tietokanta

Vuosi	Ikä		
	alle 15	15-17	18-20
1980-84	1	29	61
1985-89	5	38	67
1990-94	8	59	97
1995-99	3	72	120

Murhan ja tapon yritykset lasketaan rikostilastoissa siis henkirikoksiin, jossa ne erotetaan täytetyistä henkirikoksista. Koska kyse on tulkinnasta, asetetaan murhan ja tapon yritykset yhteiseen kehikkoon pahoinpitelyrikollisuuden kanssa. Yllä olevasta kahdesta taulukosta voidaan havaita, että nuorten väkivaltarikollisuuden kokonaisvolyymi on noussut huomattavasti.

5. Nuorten täytetyt henkirikokset

Täytettyjen henkirikosten määriä laskettaessa tavanomaiset piilorikollisuusoletukset eivät päde, koska suurimman osan täytetyistä henkirikoksista voi olettaa tulevan poliisin tietoon (keskustelusta ks. Pajuoja 1990; Laine 2000).

Oheisesta taulukosta käy ilmi, että nuorten tekemien henkirikosten määrä vuosittain on hyvin vähäinen, toisaalta taas vuosittaiset vaihtelut saattavat olla suhteellisen suuria. Sen vuoksi vuosittaisia aikasarjoja paremman kuvan saa tarkastelemalla viisivuotisjaksoja ja epäiltyjen määrää suhteessa 100 000 samanikäistä kohden.

Taulukko 3. Selvitettyihin tappoihin, murhiin ja surmiin syylliseksi epäiltyjä iän mukaan vuosina 1980 - 1999. (Muokattu StatFin -tietokantaa käyttämällä Kivivuori & Aromaa 2001 aineiston pohjalta)

Epäiltyjä						
Ikä	Vuosittain			Viisivuotiskausittain		
	-14	15-17	18-20	-14	15-17	18-20
Vuosi						
1980	1	5	8			
1981	1	4	7			
1982	1	4	4			
1983	0	3	6			
1984	2	1	5	5	17	30
1985	0	1	9			
1986	1	3	9			
1987	0	3	6			
1988	0	2	11			
1989	4	6	9	5	15	44
1990	0	2	11			
1991	2	3	8			
1992	0	5	5			
1993	0	4	12			
1994	0	2	6	2	16	42
1995	1	4	9			
1996	0	6	15			
1997	0	0	10			
1998	0	5	3			
1999	1	10	11	2	25	48
2000	2	5	8			

Yllä esitettyssä tilastollisessa katsauksessa nähdään alle 15-vuotiaiden tappoihin ja murhiin syylliseksi epäiltyjen määrien olleen laskussa 1990-luvulla verrattuna 1980-lukuun. Kuitenkin, jos ottaa mukaan uudet vuoden 2000 tiedot, 90-luvun viimeinen viisivuotiskausi nousee lähelle 80-luvun määriä. 15 -17 -vuotiaiden syylliseksi epäiltyjen määrä on ollut lievästi nousussa 90-luvulla ja erityisesti 90-luvun lopulla. Ottaen huomioon Kivivuoren tekemän varauksen vuoden 1999 poikkeuk-

selliseen korkeaan lukuun (10 henkirikosta) tieto vuoden 2000 viidestä henkirikoksesta pitää 90-luvun trendin nousevana tässä ikäryhmässä (Kivivuori 2000, 118). Taulukon mukaan 15-17 -vuotiaat tekivät viisivuotiskautena 80-luvun alussa 17 henkirikosta, vuosikymmenen lopussa 15, 1990-luvun alussa 16 ja 1990-luvun lopussa 25.

Ikäryhmässä 18 - 20 -vuotiaat viisivuotiskausittainen tarkastelu osoittaa myös nousevaa trendiä. 1980-luvun alussa ikäryhmä teki henkirikoksia 30 viidessä vuodessa ja vuosikymmenen lopussa 44. Vuosikymmenen lopussa saavutettu taso vakiintui 1990-luvun alussa (42) jatkaen nousuaan vuosikymmenen lopussa (48).

Suhteutettuna ikäluokan kokoon ja käytettäessä indikaattorina epäiltyjen määrää suhteessa 100 000 samanikäistä kohden edellä esitetty kuva saa vahvistusta.

Taulukko 4. Selvitettyihin tappoihin, murhiin ja surmiin syylliseksi epäillyt (Lähde: Kivivuori & Aromaa 2001)

Ikä	Epäiltyjä suhteessa 100 000 samanikäistä kohden	
	-14	15-17
1980-1984	0,3	1,5
1985-1989	0,3	1,6
1990-1994	0,1	1,7
1995-1999	0,1	2,5

Ikäryhmässä 10 -14 vuotta 1980-luvun 0,3 epäilystä on päädytty 1990-luvun 0,1 epäiltyyn. Ikäryhmässä 15 - 17 -vuotiaat lievä nouseva trendi on havaittavissa eli tasainen nousu 1980-luvun alun 1,5 epäilystä 1990-luvun lopun 2,5 epäiltyyn. Viimeisessä viisivuotiskaudessa on mukana vuoden 1999 poikkeuksellisen korkea luku, ilman sitä suhdeluku olisi 1,9 (Kivivuori 2000, 118).

18 - 20 -vuotiaiden ikäryhmästä suhteellisia tietoja ei ole tässä yhteydessä laskettu. Sen sijaan kaikissa yli 18 -vuotiaiden tekemissä henkirikoksissa on sama trendi kuin 18 - 20 -vuotiaiden eli 1980-luvun lopussa saavutettu korkea taso pysyy (1980-luvun alun taso 3,0 /100 000, sen jälkeen viisi-vuosittain 3,4; 3,8 ja 3,5).

Tarkasteltaessa kaiken kaikkiaan suomalaisen henkirikollisuuden ikärakennetta merkille pantavaa on nuorten aikuisten eli 20 - 29 -vuotiaiden ikäryhmän vahva asema tekijöinä. Kivivuoren tarkastelussa (vuodet 1988 ja 1996) osoitetaan, että *samalla kun 20 - 29 -vuotiaiden taposta ja murhista epäiltyjen määrä lisääntyi 31% heidän ikäluokkansa määrä laski peräti 13%* (Kivivuori 1999, 97). Havainto on merkittävä kahdessa mielessä. Ensiksikin, tarkasteltaessa koko 1990-luvun kehitystä työmarkkinoilla voidaan havaita, että 20 - 29 -vuotiaiden ikäryhmästä yhä suurempi siirtyy yhä myöhemmin työlliseen työvoimaan. Etenkin nuoremmasta osasta eli 20 - 24 -vuotiaiden ikäluokasta alle 50% kuului 1990-luvun lopulla työlliseen työvoimaan, 25-29 -vuotiaidenkin jäädessä lama pahimpina vuosina lähelle 60%:n luokkaa päätyen vuosikymmenen lopulla vajaaseen 70%:iin (Kuure 2001, 20). Pudotus 1990-luvun alusta vuosikymmenen loppuun oli n.15 % molempien ikäryhmien osalta.

Toiseksi, samaan aikaan on ollut havaittavissa uusi kehityskulku henkirikosten konfliktityypeissä. Vielä vuonna 1988 ongelmanratkaisuun suuntautuvia henkirikoksia arvioitiin olevan 2-3% luokkaa kaikista henkirikoksista, kun ne vuonna 1996 olivat nousseet 15%:iin ja olivat itse asiassa ainoita konfliktityyppisiä, joiden määrä suhteellisesti lisääntyi (Kivivuori 1999, 106). Ikäluokittaisesta tarkastelusta voidaan havaita, että ongelmanratkaisu-tyypin nousu kattaa vanhimpia ikäluokkia (yli 60

-vuotiaat) lukuun ottamatta kaikki muut ikäluokat – huomattavin nousu on ikäluokassa 30 - 44, minkä jälkeen ikäluokat 45-59 ja 15-29 seuraavat saman suuruisina (ks. Kivivuori 2001, b).

Taulukosta 5 havaitaan, että määrällisesti suurimpina nuorten osalta ovat edelleenkin seksuaalisuhteeseen, kunniakiistaan ja juopotteluun liittyvät konfliktit.

Taulukko 5.

Henkirikosten konfliktityypin muutos vuosina 1988 ja 1996 15 - 29 -vuotiailla.

Lähde: Kivivuori 2001b

(suhteelliset osuudet, %)

	1988	1996
Seksuaalisuhde	25,5	14,5
Kunniakiista	17	16,4
Ongelmanratkaisu	0	5,5
Muun rikoksen yhteydessä	6,4	5,5
Mielenterveysongelma	2,1	1,8
Lapsen surmaaminen	0	1,8
Ryppyporukka	12,8	12,7
Muu syy	2,1	3,6
Ei tietoa	34	38,2
	100	100
	n=47	n=55

Konfliktityyppi on käsitteenä laajempi kuin teon motiivi. Tavanomaisimpina suomalaista henkirikosta kuvaavina konfliktityypeinä voidaan pitää parisuhteeseen, juopotteluun, kunniakysymyksiin ja ongelmanratkaisuihin liittyviä tilanteita. Ongelmanratkaisussa on kysymys välitöntä uhrin ja tekijän vuorovaikutustilannetta pidemmästä tapahtumasarjasta. Tärkeimpiä osaryhmiä ovat pitkään jatkuneiden vihamielisten suhteiden lopullinen ratkaisu, velan perintä, kosto ”vasikoinnista” tai aikaisemmasta rikoksesta, pelottelu, toimeksianto ja jengien välinen ”sota” (Kivivuori 1999, 105).

Tutkimusasetelmassa on - kuten Kivivuori toteaa – omat puutteensa eli kyseessä on yksittäisten vuosien vertailu, jossa ei näy vuosittaiset vaihtelut, sekä aineistokato, mikä näkyy ”ei-tietoa” muuttujan suurena osuutena taulukossa. Kuitenkin tulos on suuntaa antava ja virittää ajatuksia erityisesti nykyisessä tilanteessa, jossa nuorten tekemät henkirikokset näyttävät toisaalta käsittämättömiltä, mutta toisaalta kylmäverisesti suunnitelluilta ja toteutetuilta.²

² Yhtenä rakennetason selittävä tekijänä voisi pitää muuttoliikettä ja kaupungistumista. Pajuoja mukaan ymmärrystä vailla tehdyt henkirikokset ovat Suomessa selvästi keskittyneet maaseudun haja-asutusalueille sekä Pohjois- ja Itä-Suomeen (Pajuoja 1995, 152-153, 196). Ongelmanratkaisu viittaa täyteen ymmärrykseen, tässä yhteydessä kaupungistumiseen ja sitä kautta henkirikostyyppien muuttumiseen. Selittävä tekijänä voisi olla lisäksi persoonallisuus- ja kehityshäiriöiden varhaisempi diagnostisointi, jotka toimii ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä.

Nuorten henkirikoksissa kyse ei ole ainoastaan alle 20-vuotiaiden tekemistä henkirikoksista vaan henkirikosten kannalta vielä keskeisemmästä 20 - 29 -vuotiaiden ikäryhmästä. Havainto on tärkeä sikälkin, että kyseessä näyttäisi olevan pidempi väkivaltaisuuden trendi, joka on alkanut 1970-luvulla ja jatkuu edelleen uudelle vuosituhannele tultaessa. Historiallisissa tarkasteluissa väkivaltaisuuden lisääntyessä painopisteessä on todettu olleen 15 - 29 -vuotiaat alempiin sosiaaliryhmiin lukeutuvat nuoret miehet, joiden osuus kasvaa suhteellisesti eniten ja samalla väkivallantekijöiden keski-ikä alenee (Pajuoja 1990, 10 - 11). Toisaalta, tälle vastakkaisesti voidaan osoittaa, että henkirikosten tasovaihtelu kokonaisuudessaan johtuu nykyisellään enemmän aikuisväestön käyttäytymisestä (Kivivuori 1999b, 114). Näennäisesti vastakkaiset tulokset johtuvat eri tavoin valituista ikäryhmistä. Henkirikosten tilastollisissa esityksissä tavat vaihtelevat ja tekevät tutkimustuloksista vaikeasti vertailukelpoisia. Esimerkiksi alle 20-vuotiaan väestön vertaaminen yli 20-vuotiaisiin kokonaisuudessaan ei anna juurikaan informaatiota henkirikoksen ikäjakaumasta; pienemmillä ja säännöllisillä luokkaväleillä olisi enemmän informaatioarvoa, mutta tässä yhteydessä sitä ei ole mahdollista esittää.

Muutokset konfliktityypeissä voivat viitata myös polarisaatio-oletusta moniulotteisempaan kehityskulkuun. Ongelmanratkaisutyypin yleistyminen – joka teesiksi vaatii toki tuekseen aikasarja-analyysia – osoittaa tekijöiden mentaalisten resurssien lisääntymistä ja voi toimia osaltaan organisoitun rikollisuuden indikaattorina. Samalla se asettaa kysymyksen siitä, onko henkirikosten tekijöistä identifioitavissa uusi tekijätyyppi.³

5. Nuoret henkirikoksen tekijät: tapaustutkimus

Rikollisuuden määriä koskevat kysymykset ovat jatkuvan kiistelyn ja keskustelun kohteena niin kriminologisessa keskustelussa kuin mediassakin. Rikostilastoihin liittyy paljon ongelmia, jotka muista tilastoista puuttuvat. Kuitenkin mielenkiintoista on tietty pysyvyys nuorten henkirikosten tekijöiden määrässä eli 15 - 20 -vuotiaiden osuus vakiintui 80-luvulla 10%:n tasolle, jossa se on pysynyt myös 90-luvulla (Kaipainen 1996, 79; vrt. Kivivuori 1999, 96; StatFin -tietokanta).

Viime vuosina henkirikoksiin ja pahoinpitelyrikoksiin liittyvistä keskusteluista näkyvin on ollut kysymys tekojen raaistumisesta. Keskustelusta voidaan toisena osapuolena erottaa poliisi, jonka mukaan teot ovat viime vuosina raaistuneet ja toisaalta kriminologit, joiden mukaan raaistumista on vaikea mitata ja näyttää toteen empiirisesti vakuuttavalla tavalla. Argumenttina voidaan käyttää historiasta tuttuja Härmän häijyjä, jotka saattoivat hakata halolla uhrinsa hengiltä. Saattoi myös käydä niin, että uhri jäi henkiin, mutta makasi sen aikaisen hoitotapojen mukaan muutaman päivän talon porstuassa kunnes lakkasi hengittämästä. Nykyistä terminologiaa käyttäen tapon yrityksestä tuli tällä tavoin täytetty henkirikos (ks. Laine 2000, 255). Vuonna 1996 julkaistussa väitöskirjassaan nuorten vakavasta väkivallasta Markku Kaipainen toteaa suomalaisen väkivallan pysyneen luonteeltaan muuttumattomana lähes 80 vuoden ajan, eli minkä tahansa rikoksen tapahtumakuvaus voitaisiin siirtää sellaisenaan nykypäivään. Aikaisemmin, 1900-luvun alussa tavat sen sijaan näyttävät olleen selvästi raaempia, samoin hyvin raa'alta vaikuttava ”puukkohippaperinne” on ulottunut pitkälle 1930-luvulle asti (Kaipainen 1996, 9; Laine 2000, 266).

³ Mielentilatutkimusten analyysi voisi tarkentaa kuvaa suomalaisen henkirikoksen mahdollisesta muutoksesta. Pajuoja osoittaa, että täydessä ymmärryksessä tuomitut tekijät ovat älykkyysosamäärältään väestön keskimäärää korkeammalla tasolla ja poikkeavat huomattavasti ymmärrystä vailla tuomituista (Pajuoja 1995, 177-178).

Kaipaisen väitöskirja ei kata kuitenkaan kiistan kohteena olevaa aikaa eli 90-luvun loppua, jossa kysymys väkivaltaviitteestä on noussut keskeisenä uutena selittäjänä esiin. Yhtenä mittarina voitaisiin käyttää nuorten henkirikosten jakaantumista murhiin ja tappoihin; murhanimikkeen käytön yhtenä perusteenahan on rikoslaissa tapon määrittäminen murhaksi, jos se tehdään erityisen raakaan tai julmalla tavalla. Jaksolla 1980 - 89 epäillyistä 48% epäiltiin murhasta, sen sijaan 1990-99 vastaava osuus oli laskenut 33%:iin (Kivivuori & Aromaa 2001, 19). Tämä indikaattori ei viittaisi raakuuden lisääntymiseen, joskin se herättää heti vastakysymyksen tuomioistuimen tulkintojen muuttumisesta kahden vuosikymmenen aikana. Toisaalta taas pahoinpitelyrikollisuuden uhritutkimukset osoittavat vamman aiheuttaneiden pahoinpitelyjen vähentyneen vertailtaessa 1980 ja -90-lukuja (Aromaa 1999, 18).

Näkemykseni mukaan kysymystä voisi lähestyä sosiaalityön ja mielenterveystyön puolelta lainatulta analogialta. Vakiintuneen ajattelutavan mukaan alan työntekijät kohtaavat asiakassuhteissaan jatkuvasti ilmiöitä, joita ei ole vielä ehditty käsitteellistää mihinkään teoreettiseen viitekehykseen, puhumattakaan siitä, että tilastolliset, mittaavat katsaukset olisivat mahdollisia. Tästä näkökulmasta arkiselta kentältä tuleva tieto ja tutkijan tieto ei ole kilpailuasemassa tai hierarkkisessa suhteessa toisiinsa, vaan molemmat tiedon lajit täydentävät toisiaan. Poliisin havainnot olisi tästä näkökulmasta otettava tutkimusta virittävänä tekijänä muutenkin kuin tutkimuksellista näyttöä peräävässä mielessä. Esimerkiksi poliisin havainnot henkirikokseen syyllistyneen nuoren kielenkäytöstä ja tavasta hahmottaa tilanne ikään kuin televisiosarjasta tai elokuvasta tutulla tavalla voivat toimia arvokkaina tutkimusta suuntaavina seikkoina. Tällöin ei ole enää kysymys siitä, aiheuttaako esimerkiksi väkivaltaviihde väkivallan raaistumista vaan kysymys kuuluu, miten väkivaltaviihde näkyy nuorten henkirikoksen tekotavoissa. Kysymykseen vastaaminen vaatisi laadullisia aineistoja ja tapausanalyysia. Lähestymistavaltaan tutkimus olisi lähellä tekotapa-analyysia, rikoksen rekonstruointia ja profiloointia vahvistettuna laajennetulla kontekstilla ja monipuolisilla metodisilla välineillä.

Analysoin alustavanlaatuisina esimerkkeinä seuraavassa kahta paljon keskustelua herättänyttä tapausta, jossa henkirikoksen tekotilanteessa on ollut useita nuoria henkilöitä. Olen valinnut tapaukset sillä perusteella, että ne ovat olleet julkisuudessa näkyvimmin esillä ja niiden yhteydessä on esitetty oletamus nuorten väkivaltarikosten raaistumisesta. Jokaisessa teossa on ollut mukana kaksi tai useampia henkilöitä, joista yksi on määritelty päätekijäksi ja osa mukana olleista avunantajiksi henkirikokseen. Tapausanalyysin kohteena ovat Turussa vappuna 1999 tehdyt puukotukset ja Keravalla alkukesästä 2001 tehdyt puukotukset. Koska kyseessä on kaksi tunnettua tapausta, en voi tutkimuseettisistä syistä esitellä prosessin kehittymistä yksityiskohtaisesti vaan tuon esille muutaman keskeisen piirteen lähinnä ennalta ehkäisevän työn näkökulmasta. Kyseessä on karkea analyysi pienestä aineistosta, mutta jo siitä on havaittavissa, että eri henkirikoksissa on omat erityispiirteensä. Erityispiirteiden takaa löytyy kuitenkin toisaalta yleisiä ja tuttuja, traditionaalisia piirteitä, sekä uusia piirteitä, jotka ovat leimallisia ajallemme.

Aluksi lyhyesti tapahtumakuvaukset. Koska aineistoa on ollut kustakin tapauksesta eri tavalla saatavilla, kuvaukset ovat painottuneet eri tavalla. Aineistona Turun tapahtumissa on käytetty käräjäoikeuden asiakirjoja ja asiantuntijahaastatteluja, Keravalla asiantuntijahaastatteluja sekä Keravalta ja Järvenpäästä tehtyjä selvityksiä (Nupponen 2001a ja 2001b). Aineistojen perusteella tehtyihin tapahtumakuvauksiin on tehtävä nuorisoryhmittymiä koskeva varaus. Niiden perusteella meillä ei voi olla täyttä varmuutta tekojen taustalla olevan ryhmän koosta ja ryhmän jäsenten välisistä suhteista. Sen kaltainen analyysi vaatisi useampia tapauksia, joiden raportoinnissa viittaukset yksittäisiin tapauksiin olisi mahdollista häivyttää tutkimuseettisten syiden vuoksi.

Tapaus 1: Turku 1999

Nuorisoujoukon vappuna 1999 tehdyllä puukotus- ja pahoinpitelysarjalla oli alkuepisodinsa jo ennen vappuviikkoa eli 18.4.1999, jolloin osa samaa joukkiota pahoinpiteli paikallisliikenteen linja-auton kuljettajaa käyttäen aseena mukana ollutta puukeppiä. Vapun aikaan sijoittuneissa pahoinpitelyissä (30.4. ja 1.5) mukana oli yhteensä 5 henkilöä (3 poikaa ja 2 tyttöä), molemmissa tilanteissa mukana olleita oli 6 poikaa ja 2 tyttöä. Joukkion ikäjänne vaihteli välillä 15 - 19 vuotta tasaisesti siten, että mukana oli kaikki ikäluokat.

Uurit olivat valikoitu täysin sattumanvaraisesti ja he olivat eri ikäisiä, joko nuoria tai aikuisia miehiä. Pahoinpitelyt tehtiin kaduilla ja keskeisillä paikoilla kaupungilla, ravintoloiden edessä, torilla tai grillikioskilla. Erityisesti vapun tapahtumia kuvasi voimakas uho ja tekijöiden tietoinen tavoite pahoinpidellä vastaantulijoita. Tapahtumia kuvaa myös tilanteen ”jääminen päälle” eli pahoinpitely jatkuivat vappuillasta vappuaamuun. Tapon jälkeen joukkio syyllistyi vielä tapon yritykseen ja useisiin törkeisiin pahoinpitelyihin.

Tekoihin syyllistyneet nuoret ovat sosiaalitoimen ja nuorisotoimen työntekijöille tuttuja. Nuorten asiakasuraan liittyy osin ylisukupolviset ongelmat perheen sisällä. Tekijöiden tausta näyttää osin väkivaltarikosten traditionaaliselta taustalta. Ajankohtaan liittyvillä rakenteellisilla tekijöillä (muutoliike) tai kulttuurisilla tekijöillä (väkivaltaviihde) ei näyttäisi olevan kovinkaan suurta selitysvoimaa tekoja analysoitaessa. Tekotilannetta leimaa osin kriminologisesta kirjallisuudesta tuttu nuoren miehen näytön paikka, joka suistuu hallinnasta (vrt. Pajuoja 1990, 11). Väkivallan kohteiden täysi sattumanvaraisuus ja uhrien ja tekijöiden välisen ikäeron suuruus ei kuitenkaan viittaa nuoren miehen näyttöön, koska näytössä oleellista on saman ikäinen viiteryhmä. Tyyppinä yllä luonnehdittu teko on identifioitu kriminologisessa tutkimuksessa 1900-luvun vaihteessa Chicagossa, jossa sitä kutsuttiin puolalaiseksi sodankäynniksi ja se selitettiin silloisen käsityksen mukaan puolalaisella mentaliteetilla (Katz 1988, 327, alaviite 27). Jengitutkimuksessa päättömästi riehuva katujengi tulkitaan useimmiten ryhmäksi, joka on menettänyt sisäisen kontrollinsa ja kiinteytensä ja on jenginä hajoamassa (Jankowski 1991).

Käräjäoikeus langetti tuomioina päätekijälle 9 vuotta vankeutta (mukana varkaus, huumausainerikos, useita pahoinpitelyjä, törkeitä pahoinpitelyjä, kaksi tapon yritystä, tappo ja virkamiehen väkivaltainen vastustaminen). Mukana olleelle avustajalle määrättiin nuorena henkilönä 60 tuntia nuorisopalvelua ja hänelle määrättiin valvonta-ajaksi 1 vuosi (törkeän pahoinpitelyn yrityksiä, teräaseen hallussapito yleisellä paikalla, kaksi pahoinpitelyä, törkeä pahoinpitely, vahingonteko). Toiselle olleelle avustajalle määrättiin 50 tuntia nuorisopalvelua sekä 1 vuoden valvonta-aika (kaksi pahoinpitelyä, tärkeä pahoinpitely ja lievä pahoinpitely sekä virkamiehen väkivaltainen vastustaminen). Toiselle tytöistä määrättiin 40 päivää vankeutta ehdollisena (pahoinpitely, pahoinpitely ja näpistys), toiselle tytöistä puolestaan määrättiin 400 markkaa sakkoa (pahoinpitely). Kahdelle pojista määrättiin 30 päivää ehdollista vankeutta ja yhdelle 400 markkaa sakkoa.

”Nuoren miehen näytöksi” luonnehdittavasta pahoinpitelystä voisi sen sijaan esittää tapausesimerkin eteläisen Suomen kaupunkipaikkakunnalta jonkin aikaa myöhemmin. Nuori tekijä valitsi uhrin sattumanvaraisesti, mutta nyt myös uhri oli nuori ja tekoa edelsi riidanhaku ja haastaminen. Myös tätä tapausta edelsi tekijän väkivaltaisuudet eli puolta vuotta aikaisemmin todettu laiton uhkaus, vahingonteko ja vamman tuottaminen. Tuomioistuimen tulkinnan suhdetta tavanomaiseen ajatteluumme kuvaa se, että käräjäoikeus tulkitsi teon törkeäksi pahoinpitelyksi eikä tapon yritykseksi, vaikka isku oli osunut kaulavaltimosta 2 cm taaksepäin ja kaulavaltimoon osuessaan olisi aiheutta-

nut uhrin menehtymisen ilman välitöntä apua. Tuomioistuimien määräsi tekijälle runsaat 2 vuotta vankeutta ja ehdonalaisten vapautuksen.

Tapaus 2: Kerava 2001

Keravalla helluntaina 3.6.2001 alkaneessa henkirikosvyyhdessä oli tekijöinä myös nuorisoyoukio, johon kuului laskutavasta riippua 3-5 nuorta, joista 2 poikaa ja kolme tyttöä. Joukkion ikärakenne vaihteli välillä 14 - 17 vuotta. Pahoinpitelyt ja henkirikokset tehtiin hiukan syrjäisemmillä paikoilla, mutta kuitenkin keskustan välittömässä läheisyydessä. Uhreiksi valikoituivat täysin sattumanvaraisesti 65-vuotias mies (henkirikos), 75-vuotias nainen (pahoinpitely) ja 57-vuotias mies (henkirikos). Tilannetta ei luonnehtinut nuorisoyoukon näkyvä riehuminen kadulla tai uho vaan kyseessä oli heikkoihin uhreihin suunnatut, katuprofiililtaan matalat teot, jotka pyrittiin pitämään salassa. Myös tässä tapauksessa väkivaltatilanne ”jäi päälle”, mitä osoittaa kahden surman välisen ajan pituus; ensimmäinen surma tehtiin lauantain ja sunnuntain välisenä aikana, jonka jälkeen tehtiin maanantain-tiistain välisenä aikana yksi surma ja sen jälkeen vielä pahoinpitely. Asia on vielä tutkintavaiheessa, joten tarkkaa asiakirjoihin perustuvaa kuvausta tapahtumien etenemisestä ei voida vielä antaa.

Tekijöiden tausta poikkeaa oleellisesti Turun tapauksesta. Kyseessä ei ole rikollisen elämäntavan ylisukupolvisuuteen liittyvät ongelmat vaan enemmän muuttoliikkeeseen, perheiden akuutteihin kriiseihin ja mielenterveyteen liittyvät ongelmat. Vaikka epäillyillä ei ole vahvaa taustaa rikosrekisteristä luettuna, he ovat olleet sosiaalitoimen asiakkaana ja identifioitu riskiryhmänä. Sosiaalitoimi oli jo aikaisemmin tehnyt intervention alueella toimivaan nuorisoyoukkioon ja saanut tuloksia aikaan. Tapahtumien lähihistoria on jokseenkin lyhyt ja joukkio on esimerkki nopeasti syöksykierteeseen ajautuneista nuorista.

Keravalta löytyy vuodelta 2001 muitakin esimerkkejä nuorten henkirikoksista. Vuoden 2001 alusta lähtien Järvenpään kihlakunnassa (johon Kerava kuuluu) on tehty 16 henkirikosta. Rikosten määrä on vaihdellut neljänä viime vuotena 5 ja 16 välillä. Vuoden 2001 henkirikoksista pääepäiltyjä on kahdeksan, heistä peräti neljä on alle 20 -vuotiasta ja kaikkien neljän tekoa luonnehtii uhrien sattumanvaraisuus. Vaikka ihmisten yleistä käsitystä asuinalueensa turvallisuudesta ei pidetä hyvänä mittarina kunkin alueen todelliselle turvallisuudelle, Keravalla käsitys näyttää pitävän yhtä todellisuuden kanssa. Järvenpään poliisi aloitti nimittäin turvallisuuskartoituksen vuoden 2001 alussa siltä pohjalta, että alueen asukkaat tunsivat paikkakuntansa selvästi turvattomaksi (Nupponen 2001b).

Vertailun seuraavassa kaaviossa kahta tapausta muutaman keskeisen näkökulman perusteella ja teen sen jälkeisen pohdinnan perusteella toimenpidesuositukset.

Turun ja Keravan tapausten vertailua.

	Turku	Kerava
Tekijät * ikäjänne * määrä	15-19 vuotiaita 3 poikaa ja 2 tyttöä (tai 4 poikaa ja 2 tyttöä)	14-17 vuotiaita 2 poikaa ja 3 tyttöä (tai 2 poikaa ja 1 tyttö)
Ryhmä luonnehdinta	omassa alakulttuurissaan hyvin verkostoitunut jengi	ei varsinainen katujengi vaan löysempi "asemaa" kadulla
Uhrit	oman ikäisiä nuoria tai aikuisia miehiä, sattumanvaraisia, osa uhreista haastettu tappeluun	vanhuksia tai selvästi iäkkäitä sekä miehiä että naisia, uhreiksi valikoitu heikkoja
Tekopaikka	vilkas, julkinen tila, tori, katu, grilli-kioskin kulma	keskustan välittömässä läheisyydessä, selvästi syrjässä
Teon luonnehdinta	riehuva ja uhoava joukko, jolla tavoitteena vain väkivalta, silmitön aggressiivisuus, joka viestii ryhmän hajoamista	kätettyä väkivaltaa, jolla ei luoda katu-uskottavuutta; kyseessä ei ole katuväkivalta vaan syvempi mielenterveyteen liittyvä problematiikka
Sosiaalitoimen interventio	sosiaalitoimen asiakkaita, osalla myös rikosrekisteri	sosiaalitoimessa identifioitu riskiryhmä
Tekijöiden tausta selityksenä	väkivaltarikollisten traditionaalina pidettävä tausta	perheen akuutit kriisit ja mielenterveysongelmat keskeisimmät tekijät
Rakenteelliset selitystekijät	ei muuttoliikkeeseen liittyviä tekijöitä mukana	muuttoliikkeeseen liittyvät tekijät taustalla, muutto ruuhkasuomeen
Muuta huomionarvoista	henkirikostilanteen "jääminen päälle" eli kyseessä on sarja henkirikoksia ja niiden yrityksiä	taustalla eksistenssiin liittyvää problematiikkaa ja "hurmostilaan" hakeutumista; ei huumeita vaan luottomia henkirikostilanteen "jääminen päälle"

6. Pohdinta ja toimenpidesuosituks

Kuten kahden tapauksen vertailusta käy ilmi, yleisillä kriminologisilla teorioilla tai rakenteellisilla selityksillä ei sinänsä voi selittää yhtä yksittäistä henkirikosta. Se ei ole tietysti teorian tarkoituksaan vaan eri teorioiden avulla voidaan nostaa esiin relevantteja teon ymmärtämiseen ja käsittämiseen liittyviä kysymyksiä ja katsoa, mihin kunkin teorian selitysvoima riittää.

Yksi sitkeimpiä kriminologisia teorioita on se, että meille optimaalisin uhri ei vastaa kadun todellisuutta. Tilastot useimmiten tukevat tätä teoriaa. Niin sanottuna ihanteellisena uhrina pidetään henkilöä, joka on heikko, suorittaa arvostettavaa tehtävää, täysin syytön tilanteeseen ja hyökkääjä on

ylivoimainen, paha ja tuntematon. Todellisuudessa ihanteellista uhria pidetään poikkeuksellisen ja tavallisimpana uhrina on humalainen nuori mies, joka riehuu ryyppyporukassa ja jonka joku samankaltainen puolestaan kolkkaa (Tuominen 1999, 29). Kriminologisen oletuksen mukaan nämä kaksi kuvaa tarvitsevat toisiaan ja niiden avulla me käsittelemme ajatuksellisesti meitä epämääräisesti uhkaavaa rikollisuutta ja väkivaltaa – selitys on luonteeltaan konstruktionistinen eli sen mukaan me rakennamme tarpeidemme mukaisen rikollisuuskuvan. Esitetty kahtiajako voidaan kyseenalaistaa. *Viime vuosina nuorten tekemissä henkirikoksissa on noussut esiin tekotyypit tai tekijätyypit, jonka uhrina on säännönmukaisesti yllämainittu ihanteellinen uhri, ei aina kaikkine piirteineen, mutta kuitenkin useimpine piirteineen.* Tätä voidaan pitää yllä esitetyn tapausanalyysin keskeisenä tuloksena, joka vaatii kylläkin tuekseen laajempaa kvalitatiivista aineistoa.

Esittämäni tilastollisen katsauksen keskeisenä tuloksena on havainto nuorten väkivaltarikollisuuden määrällisestä kasvusta keskeisillä tilastollisilla mittareilla mitattuna. Osa kasvusta selittyy muutuneella lainsäädännöllä, jota tukevat muutokset ilmoitusalttiudessa ja poliisin toiminnassa. Rikoslainsäädännön muutoksilla on aina oma merkityksensä siinä mielessä, että ne joko kriminalisoivat tekoja, joita aikaisemmin pidettiin ehkä vain moraalisesti paheksuttavina, tai ne päästävät kriminalisoinnin pannasta tekoja tai lieventävät sanktioita oleellisesti. Lainsäädännön muutos voi viitata myös siihen, että aikaisemmin vaietut teot - malliesimerkkinä intiimi väkivalta - ovat tulleet lainsäädännön piiriin. Kuitenkin, erityisesti 1990-luvun lopun kehitys osoittaa kasvavaa nousua nuorten väkivaltarikollisuudeksi luokitelluissa teoissa. Mitä tulos merkitsee? Aikaisemmin piilossa olleen väkivallan tuloa esiin, parempaa nuorten väkivallan kontrollia, herkempää ilmoitusalttiutta vai kehittymässä olevaa väkivaltakulttuuria? Kysymykseen ei ole olemassa helppoa vastausta. Tilastolliset mittarit osoittavat kuitenkin kasvua kaikilla tasoilla (murhat, tapot ja surmat, murhan ja tapon yritykset, pahoinpitelyt, törkeät pahoinpitelyt ja lievät pahoinpitelyt). Tulos kuvaa keskimääräistä tilannetta Suomessa eikä siinä käy ilmi alueelliset erot, mikä olisi oleellista erityisesti kun mietitään mahdollista suomalaisen henkirikoksen muutosta.

Väkivaltarikos tekona toimii usein itsetuhoisen elämäntavan indikaattorina ja on osoitus tekijän pahoinvoinnista. Muina tunnettuina indikaattoreina toimivat nuorten huumekuolemat, jotka osoittavat tasaista kasvua. Itsemurhien osalta kehitys ainakin 90-luvulla näyttää olevan alenemaan päin, joskin positiivista johtopäätöstä varjostaa samanaikainen huumekuolemien määrän nousu. Kuitenkin, Suomi on edelleenkin pohjoismaisessa vertailussa selvästi kärjessä erityisesti 20-24 -vuotiaiden miesten kohdalla. Jatkoanalyysissä väkivallan molemmat puolet eli tuhoava käyttäytyminen ja itsetuhokäyttäytyminen olisi kyettävä yhdistämään ja ulottamaan analyysi molempien osalta alueelliselle tasolle.

Vastaaan lopuksi lyhyesti alussa esittämiini muistion tehtäviin:

1. Missä määrin tutkimustuloksista on luettavissa yleisesti puhuttu polarisaatioilmiö, jonka mukaan nuorten rikollisuus on entistä pienemmän osan tekemää rikollisuutta, joka on yksioikoisempaa ja väkivaltaa raempaa?

Vastaus: Selvitys tukee aikaisemmin esitettyä oletusta polarisaatiosta. On kuitenkin viitteitä siitä, että on kehittymässä väkivaltakulttuuria, jossa legitimiinä ongelman ratkaisun tapana pidetään väkivaltaa ja nuoriso on entistä enemmän varautunut väkivaltaan.

2. Onko tapaustutkimusten kautta löydettävissä jotakin yhteistä nimittäjää äärimmäisen väkivaltaisten tekojen takana?

Vastaus: Tekojen taustalla ei ole yhteistä nimittäjää. Vanhat traditionaaliset selitykset, kuten väkivallan ylisukupolvisuus, toimivat edelleen pätevinä selityksinä. Traditionaalisen mallin tilalle on tullut kuitenkin akuuttiin perhekriisiin liittyvä malli, jolla ei ole ylisukupolvisia taustoja ja johon liittyy mielenterveysongelmia. Nuorten tekemien henkirikosten yleisimpänä yhteisenä nimittäjänä on toisaalta uhrien sattumanvaraisuus, toisaalta tekojen suunnitelmallisuus. Tekoja ei leimaa äkkipikaisuus vaan niiden loppuun vieminen.

3. Millaiset tapahtumaketjut johtivat väkivaltaiseen tekoon? Näkikö kukaan prosessin etenemistä ja jos näki, pyrittiinkö siihen puuttumaan?

Vastaus: Yksityiskohtaista kuvausta prosessien etenemisestä ei ole mahdollista esittää käytössä olleella aineistolla. Kuitenkin, verrattuna perheväkivaltaan, joka saattaa tulla lähipiirillekin yllätyksenä, äärimmäinen nuorisoväkivalta ei tule täytenä yllätyksenä, vaan sitä on edeltänyt oireellinen käyttäytyminen, jonka joku on huomannut.

4. Oliko sosiaalityön ja nuorisotyön koneisto aikaisemmin tunnistanut tekijät riskiryhmänä, jos oli, miten heidän kanssaan oli työskennelty?

Vastaus: Molemmat koneistot ovat tunnistaneet tekijöiden kuuluvan riskiryhmään jo hyvissä ajoin ennen tekoa. Tekijöiden kanssa on työskennelty monin eri tavoin ja prosessista on kyetty irrottamaan mukana olleita nuoria.

Toimenpidesuositukset:

1. Informaation kulku ammattilaisten välillä

* Ihmissuhdealan ammattilaisilla (sosiaalityö, lastensuojelu, nuorisotyö, koulujen sosiaalityö ja terveydenhuolto, mielenterveystyö), poliisilla ja rangaistuksen täytäntöönpanokoneistolla on hyvin tietoa äärimmäiseen väkivaltaan liittyvistä riskiryhmistä. Informaation kulkuun eri ammattilaisten välillä liittyy ongelmia, jotka ovat luonteeltaan käytännöllisiä, lainsäädännöllisiä ja eettisiä. Nuorisoon suuntautuvassa sosiaalityössä ongelmat kulmineituvat asiakassuhteessa saatuihin luottamuksellisiin tietoihin ja alaikäisten lasten vanhemmilta salassa pidettäviin tietoihin.

2. Väkivaltarikoksista identifioitujen käsittäminen riskiryhmäksi

* Vakavaan tai toistuvaan väkivaltaan syyllystyneisiin nuoriin olisi kohdistettava entistä enemmän huomiota riskiryhminä, koska vakava väkivalta on aina merkki syvistä mielen ongelmista ja uusimisriski on suuri. Kehitykseen puuttumisesta on etua sekä nuorelle itselleen, että lähipiirille ja koko yhteiskunnalle.

3. Muuttoliikkeen tulo- ja lähtöpaikkakuntien erityispiirteiden huomioon ottaminen

* Muuttoliike aiheuttaa runsaasti paineita perheille. Ongelmat ovat lähtömuuton ja tulomuuton paikkakunnilla erilaiset ja ne tulisi ottaa erityisesti lastensuojelussa ja nuorisotyössä huomioon. Tulomuuttokuntien sosiaalityön resursseja tulisi lisätä suhteessa asiakasmäärien lisääntymiseen.

4. Lasten asemaan paneutuminen avioerotilanteissa

* Lasten ja varhaisnuorten tunteet ovat vähän tutkittu asia eikä niiden syvyyttä ole otettu loppuun asti huomioon avioerotilanteissa. Näiden kriisien identifiointi ja lasten oma ääni pitäisi ottaa entistä enemmän todesta.

5. Isä – poikasuhteeseen liittyvien sosiaalityön muotojen tukeminen

* Väkivaltarikollisuudessa ja henkirikoksissa on edelleen kysymys pääsääntöisesti nuorten miesten omaksumasta käyttäytymismallista lähipiiristään tai lähipiiristä on aikuinen mies puuttunut kokonaan. Selvityksen tulokset tukevat isä – poikasuhteeseen liittyvien työmuotojen kehittämistä.